

УДК 338.246.8

ПРАВДЮК А.Л., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Вінницького національного аграрного університету.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5248-8111>.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджуються трансформаційні процеси, які відбуваються у сфері законодавчого забезпечення економічної безпеки України. Робиться наголос на потребі кардинального перегляду державної політики та системи управління. Проаналізовано досвід держав-членів ЄС і НАТО у сфері законодавчого забезпечення економічної безпеки, а також виявлено недоліки нормативно-правового регулювання забезпечення економічної безпеки України та запропоновано шляхи та напрямки її покращення.

Ключові слова: економічна безпека, забезпечення економічної безпеки, законодавство у сфері економічної безпеки.

Summary. The article examines the transformation processes taking place in the field of legislative support of economic security of Ukraine. Emphasis is placed on the need for a radical overhaul of public policy and governance. Such a system should be built based on the goals and principles of economic security by creating a modern regulatory framework. Taking into account Ukraine's European integration, the article also analyzes the experience of EU and NATO member states in the field of economic security, as well as identifies shortcomings in the regulation of Ukraine's economic security and suggests ways and directions to improve it.

Keywords: economic security, ensuring economic security, legislation in the field of economic security.

Аннотация. В статье исследуются трансформационные процессы, происходящие в сфере законодательного обеспечения экономической безопасности Украины. Определяется необходимость кардинального пересмотра государственной политики и системы управления. Анализируется опыт государств-членов ЕС и НАТО в сфере законодательного обеспечения экономической безопасности, а также выявлены недостатки нормативно-правового регулирования обеспечения экономической безопасности Украины и предложены пути и направления ее улучшения.

Ключевые слова: экономическая безопасность, обеспечение экономической безопасности, законодательство в сфере экономической безопасности.

Постановка проблеми. Економіка України протягом останніх 10 років не забезпечувала досягнення національних економічних інтересів. Упродовж 2010-2019 років стан економічної безпеки оцінювався як незадовільний із погіршенням показників практично за усіма складовими до небезпечного рівня. Середнє значення рівня економічної безпеки за цей період становило 40 % (зона рівня незадовільного стану). У 2019 році рівень економічної безпеки України склав 43 %, а за підсумками першого півріччя 2020 року – 41 % відповідно. Тобто рівень всіх основних складових економічної безпеки залишався низькими, що зберігає високі ризики масштабних явищ дестабілізації у розвитку економіки у довгостроковій перспективі [1; 2]*.

Негативний вплив на рівень економічної безпеки України чинять: тіньова економіка, яка складає 50 % від реального ВВП країни, що пов'язана зі скороченням надходжень до

© Правдюк А.Л., 2021

* За розрахунками, відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Мінекономіки від 29.10.13 р. № 1277.

бюджету внаслідок несплати податків; високий рівень бідності працюючого населення; низький рівень дотримання чинного законодавства і, як наслідок, втрата довіри населення до правоохоронної та судової систем держави; низький рівень соціальної захищеності громадян; погіршення зовнішньоторговельного балансу; низькі обсяги іноземних інвестицій; проблема зайнятості населення; залежність від забезпечення країни енергоносіями; незаконний вивіз капіталу з України; погіршення демографічної ситуації; експорт товарів з низькою часткою доданої вартості тощо [3, с. 302-304]. Наразі внутрішній та зовнішній борг України (на лютий 2021 року) складає 2.552.963,1 млн. грн., при цьому 1.490.55,0 млн. грн. – зовнішній борг, а 1.063.908,1 млн. грн. – внутрішній борг [4].

Сучасний стан економіки в цілому та її галузей, нові виклики вимагають пошуку неординарних і негайних рішень, зокрема потребує проектування новітніх систем забезпечення економічної безпеки з урахуванням історичних основ та сучасних тенденцій розвитку економічних відносин.

Результати аналізу наукових публікацій. У науковій літературі є чимало робіт, присвячених вивченню проблем економічної безпеки, що так чи інакше торкаються досліджуваної теми статті. Це праці З. Варналій, В. Васенко, Т. Воронкової, В. Геєць, В. Зализко, О. Кириченко, О. Линник, В. Ляшенко, І. Матвєєва, В. Малишко, Л. Малюти, В. Прозорової, О. Рудої, Т. Сак, А. Ульяновченко, Ю. Харазішвілі, О. Чубукової та інших.

Істотно поглиблюється розуміння процесів, що відбуваються навколо проблеми забезпечення економічної безпеки країн-членів ЄС і НАТО завдяки працям З.Гбур та М. Денисенко, які узагальнили зарубіжний досвід, виявили проблеми та окреслили перспективи розвитку у досліджуваній сфері.

Проте слід зазначити, що у останніх роках практично не було праць, які стосуються вирішення проблем якісного законодавчого забезпечення економічної безпеки України.

Метою статті є виявлення особливостей, проблем та окреслення перспектив розвитку законодавчого забезпечення економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. У системі національної безпеки України економічна безпека є її фундаментом і матеріальною основою, а забезпечення економічної безпеки є винятковою прерогативою держави. У практичному плані забезпечити економічну безпеку країни означає створити певну систему її самозбереження, що автоматично приводила б у рух її механізми захисту від тієї або іншої загрози [5, с. 130].

Механізм забезпечення економічної безпеки держави, за Ставицьким О.В., має складатися з виявлення загроз економічній безпеці в сучасних умовах; визначення об'єктів захисту; прогнозування та аналізу механізмів реалізації загроз; визначення компетенції і відносин суб'єктів, які здійснюють діяльність по захисту; формування системи правових, організаційно-економічних та інших заходів; протидія загрозам економічної безпеки і локалізація їх негативних наслідків. Всі наявні проблеми і ті, які можуть виникнути у перспективі, повинні бути ув'язані в єдиний системний процес, спрямований на досягнення не розрізнених, а взаємопов'язаних основних цілей, на конкретні шляхи розвитку і інтенсифікації економіки у державі [6].

Сак Т.В. вважає, що задля економічної безпеки має бути досягнуто таких показників: "1. Економічна незалежність (фінансова, сировинно-ресурсна, інноваційна тощо); 2. Економічна стабільність (рівень розвитку, що гарантує відчуття безпеки сьогодні та в майбутньому); 3. Економічний розвиток (інноваційно-інвестиційна активність, реструктуризація, фінансове оздоровлення)" [7]. Пріоритетним при цьому має бути збалансована політика держави щодо структурної перебудови економіки, стимулювання інноваційно-інвестиційної активності, розвитку підприємництва, пришвидшення

інтеграційних процесів тощо. Саме тому економічну безпеку варто розглядати не лише як стан захищеності національних інтересів, але і наявність й можливість застосування інструментів впливу на економічні процеси для гарантування добробуту в довгостроковому періоді [8].

Узагальнюючи праці багатьох дослідників [9] слід зазначити, що деякі з них або дуже вузько розглядають функціональну предметну область системи економічної безпеки, або надмірно широко. Немає серед авторів абсолютної згоди у баченні окремих складових економічної безпеки. Так, до внутрішніх компонентів системи економічної безпеки вони відносять: сировинно-ресурсну, енергетичну, фінансову, воєнно-економічну, технологічну, продовольчу, соціальну, демографічну, екологічну, інформаційну, інноваційно-технологічну, інвестиційну, науково-технологічну, виробничу, тіншову економіку, політичну, військову і правоохоронну, кримінальну, безпеку підприємництва, безпеку підприємства, прісноводну, медичну, трудову ресурсну, транспортну, промислово, інституційну, макроекономічну, зовнішньоекономічну.

Феноменом економічної безпеки як поліскладної системи з багаторівневою і багатоаспектною структурою Чубукова О.Ю. та Воронкова Т.Є. виділяють сукупність взаємопов'язаних структурних підсистем – вертикальних (економічна безпека індивідууму (базовий рівень); корпоративна економічна безпека підприємств, організацій, установ, господарств (мікрорівень); економічна безпека регіонів в тому числі транскордонна економічна безпека (мезорівень); національна економічна безпека (макрорівень); міжнародна і глобальна економічна безпека (мегарівень), а також – горизонтальних (функціональних) підсистем і елементів (виробнича, фінансова, інвестиційна, інноваційно-технологічна, енергетична, науково-технічна, продовольча, соціальна та зовнішньоекономічна) [10].

Харазішвілі Ю.М. та Ляшенко В. І. пропонують концепцію економічної безпеки України розглядати як шлях до сталого промислового розвитку країни на основі збалансованого розвитку за трьома складовими: соціальна, економічна та екологічна безпека держави. Варто погодитись із думкою фахівців, що якщо країни не будуть робити кроків за всіма трьома напрямками – підтримувати економічне зростання, сприяти соціальному розвитку та прагнути до екологічної стійкості – і по досягненню компромісних рішень між ними, то мало ймовірно, що такі країни далеко просунуться на шляху до сталого промислового розвитку, незалежно від рівня їх розвитку. Концепція сталого розвитку економіки, по кожному зазначеному складовому, на їх думку, має включати 7 компонентів визначення структури сталого розвитку: визначення меж безпечного існування; ідентифікація рівня сталого розвитку; визначення дисбалансу сталого розвитку; визначення впливу загроз; обґрунтування стратегічних орієнтирів; інституціональні заходи [11, с. 234].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у 2013 р. до складових економічної безпеки України віднесено: макроекономічну, зовнішньоекономічну, виробничу, енергетичну, науково-технологічну, соціальну, продовольчу, фінансову, демографічну, інвестиційну. В свою чергу найважливіша підсистема економічної безпеки – фінансова безпека включає такі елементи безпеки: бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову, безпеку страхового та фондового ринку [1].

Основною умовою ефективності реалізації завдань захисту економіки від реальних і потенційних загроз є прискорене реформування системи безпеки та підвищення ефективності функціонування всіх, без винятку, суб'єктів забезпечення економічної безпеки.

Відповідно до статті 17 Конституції України забезпечення економічної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу, а на інститути влади покладається завдання щодо забезпечення економічної безпеки держави. Отже основними суб'єктами забезпечення економічної безпеки України є функціональні і галузеві міністерства, відомства, податкові та митні служби, біржі, фонди і страхові компанії.

Складність законодавчого забезпечення економічної безпеки України вбачається перш за все у визначенні кола реальних та потенційних загроз економічній безпеці країни. Тільки після цього можна вести мову про-успішність застосування тих чи інших шляхів реформ, оскільки без цього реалізація заходів її забезпечення неможлива.

Для формування комплексу заходів щодо боротьби з загрозами має бути економічна концепція, що осмислює ці загрози. В Україні окремі складові доктрини економічної безпеки є в Конституції України, відповідних законах, Указах Президента України тощо. Зокрема 30.09.19 р. Президентом України підписано Указ про “Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року”, серед яких: подолання бідності, голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат; забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією; забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям; скорочення нерівності; забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття; сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях; зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку [12].

Бізнесменами-практиками, власниками та топ-менеджерами провідних українських компаній, а також експертами з метою створення комплексного документу, що визначає інституційну здатність на системному рівні підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів в економічній сфері, наявні та потенційно можливі загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в економічній сфері, шляхи подолання загроз економічного характеру у 2019 році була розроблена доктрина економічної безпеки України як складова національної безпеки і оборони. Документ зареєстровано у Верховній Раді України від 05.05.20 р. за № 3433 як проект закону про внесення змін до Закону України “Про національну безпеку України” [13]. Однак, законопроект було відхилено, оскільки визнано, що “доктрина” – документ більш загального характеру у порівнянні зі стратегією, а тому її прийняття на основі Стратегії

національної безпеки визначено недоцільним. Крім того членами Ради національної безпеки і оборони України підтримано проект нової Стратегії національної безпеки України, якою передбачено розроблення Стратегії економічної безпеки, а 10 березня 2021 року на черговому засіданні Кабінету Міністрів України схвалено проект Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року [14]. Проект розроблений на виконання п. 66 Стратегії національної безпеки України “Безпека людини – безпека країни”, затвердженої Указом Президента України від 14.11.20 р. № 392, та п. 3 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.11.20 р. “Про Стратегію національної безпеки України”.

У проекті Стратегії економічної безпеки вперше законодавчо визначено взаємоузгоджені поняття “економічна безпека”, “національні економічні інтереси”, “економічна стійкість” та “економічний суверенітет”, а також основні виклики й загрози для економічної безпеки України та шляхи їх подолання. Проведено детальну оцінку стану економічної безпеки та ідентифіковано загрози за основними її складовими – фінансовою, виробничою, інвестиційно-інноваційною, зовнішньоекономічною, макроекономічною. Важливе місце займають виклики, пов’язані зі збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією частини території України.

На виконання Стратегії в Україні проводяться такі заходи:

- створено Бюро економічної безпеки [15] (Закон України “Про бюро економічної безпеки України” від 28.01.21 р. № 1150-IX), який створює інституційні умови для захисту економічних процесів від тиску силових органів. Цей пункт є також одним з основоположних у векторі “верховенство права” Національної економічної стратегії. Йдеться про створення належного захисту приватної власності та рівних умов перед законом, що зрештою має призвести до підвищення кредитних рейтингів та інвестиційної привабливості нашої держави;

- ухвалено парламентом проект закону (№ 4543) про внесення зміни до розділу V “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про приватизацію державного і комунального майна” [16] щодо приватизації об’єктів великої приватизації, що має усунути певні перешкоди для відновлення приватизації великих державних підприємств. Але, слід зазначити, що ВР України за поданням КМ України не затверджено перелік об’єктів державної власності, що не підлягають приватизації, відповідно до такої ознаки як об’єкти, що забезпечують національну безпеку України або приватизація яких створює істотні ризики для безпеки держави. Наразі такий перелік не затверджено і за цих обставин надання фактично дозволу на проведення аукціонів з продажу об’єктів великої приватизації в умовах дії карантину та обмежувальних заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) до затвердження вказаного переліку може призвести до втрати державою контролю за об’єктами, що забезпечують національну безпеку України, і приватизація яких створює істотні ризики для безпеки держави;

- вводяться податкові стимули для інвестиційних проектів зі значними інвестиціями;

- згідно із Законом України від 02.03.21 р. № 1294-IX “Про внесення зміни до пункту 4 розділу XXI “Прикінцеві та перехідні положення” Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом нового устаткування (обладнання) та комплектуючих виробів до нього, що ввозяться для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями на виконання спеціального інвестиційного договору” [17], до 1 січня 2035 року від оподаткування ввізним митом звільняється устаткування та обладнання, що ввозитиметься в Україну для реалізації інвестиційних проектів. Маємо

надію, що податкові стимули сприятимуть модернізації основних засобів на підприємствах й посиленню конкурентоспроможності виробленої в Україні продукції;

- створюються податкові умови для ведення ІТ-бізнесу в Україні. 15.04.21 р. ухвалено у першому читанні доопрацьований проект закону № 4303 “Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні” який закладає основи для запровадження в країні спеціального правового режиму для ІТ-галузі, що визначає засади функціонування правового режиму “Дія City” [18], який запроваджується з метою стимулювання розвитку України як цифрової держави. Завдяки його запровадженню ІТ-індустрія має досягти 10 % у ВВП країни, а кількість робочих місць в галузі – збільшиться з нинішніх 200 тисяч до 450 тисяч до 2025 року. Вступ до “Дія City” буде добровільним. Він не обмежуватиметься територіально, а діятиме по всій країні. Основними засадами проекту закону є: свобода діяльності; невтручання держави; презумпція правомірності діяльності резидентів; стабільність (режим запроваджується мінімум на 15 років); формальний характер процедури набуття статусу резидента. Документ передбачає запровадження нової форми співпраці між компаніями та фахівцями (GIG-контракти), а також додаткові механізми захисту прав на інтелектуальну власність та інвестицій.

Україна обрала шлях до розвитку цифрової трансформації. Завдяки цьому держава не лише має підвищити продуктивність економіки, але й безпосередньо вплинути на якість життя громадян. Парламент проголосував за проект закону про внесення змін до Закону України “Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус” (№ 4355), який мав би прирівняти статус електронних паспортів до їх фізичних аналогів. Проте за висновком Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України законопроект не містить достатніх та завершених механізмів правового регулювання, а тому не забезпечує дотримання принципу правової визначеності як елементу конституційного принципу верховенства права. Серед недоліків, у законопроекті фактично здійснюється підміна поняття “документ, що посвідчує особу” на “засіб, за допомогою якого надається інформація про особу та підтверджується її достовірність”, а також неврегульованим залишається питання щодо встановлення таких механізмів захисту персональних даних особи як: забезпечення зчитування з “е-паспортів” лише того обсягу інформації, що передбачена для них законом або згодою суб’єкта персональних даних; унеможливлення доступу до інформації про особу, яка не є його користувачем; унеможливлення зберігання інформації про особу в мобільному пристрої; використання такої інформації лише з метою, передбаченою законом; інших механізмів захисту персональних даних від несанкціонованого доступу [19].

Крім зазначеного, ухвалено пакет законопроектів щодо “податкової амністії”, задля можливості активізувати капітал, що до цього не був задекларований або перебував у тіньовому секторі. Мінфін та Держмитслужба розпочали впровадження інституту авторизованих економічних операторів, а також проводиться робота над спрощенням митних процедур, що надасть можливості полегшити міжнародну торгівлю та дозволить Україні бути більш інтегрованою в європейські ринки.

З огляду на обрання Україною шляху до євроінтеграції позитивним стане досвід ряду держав-членів ЄС і НАТО у сфері законодавчого забезпечення економічної безпеки [20]. Так, у країнах Західної Європи (Німеччина, Франція, Великобританія, Італія) спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня, проте забезпечення економічної безпеки у цих країнах спрямоване на підтримку цивілізованих ринкових відносин, забезпечення економічного і соціального прогресу, недопущення монополізму в окремих галузях, створення умов для справедливої

конкуренції та стабільності національної валюти, захист від економічного шантажу; зниження вразливості господарської системи країни, збереження самостійності зовнішньої політики, усунення диспропорцій у рівні економічного розвитку суб'єктів господарювання; недопущення надмірної зовнішньої залежності в найважливіших секторах економіки, мінімізацію ризиків, пов'язаних із залежністю від зовнішнього світу; прогнозування і запобігання найбільш небезпечним зовнішнім і внутрішнім ризикам. При виробленні та реалізації рішень, що відносяться до забезпечення економічної безпеки, акцент робиться на спеціалізовані організації, що представляють інтереси промисловців і підприємців та на захист інтересів національних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках.

В Іспанії законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки існує, в ній чітко визначено функції органів управління та організацій у цій сфері, якими розробляються спеціальні програми економічного розвитку. Нормативно-правові акти безпосередньо пов'язані з відповідним законодавством ЄС. Методи щодо забезпечення економічної безпеки захищають інтереси пріоритетних галузей промисловості, а також спрямовані на стимулювання інвестицій, забезпечення валютного контролю, на розробку законодавства про акціонерні товариства тощо.

У країнах Центральної Європи (Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Словачія) немає спеціальної законодавчої бази щодо забезпечення економічної безпеки. Однак при виборі методів країни враховують геополітичну ситуацію, вектор і стратегію розвитку економіки відповідно до тенденцій регіонального та світового еволюційного процесу, напрям економічних реформ.

Серед країн Центральної Європи в Румунії питання забезпечення економічної безпеки містяться в Стратегії національної безпеки. Основними напрямками забезпечення є: здійснення ефективних заходів макроекономічної стабілізації, прискорення структурних реформ в економіці, створення приватного сектора, залучення іноземних інвестицій та підтримка малого і середнього бізнесу; узгодження фінансово-економічного законодавства, фінансової, економічної і митної політики із законодавством ЄС тощо.

В Латвії, Литві, Естонії на кшталт західних країн спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. Забезпечення орієнтується на відповідні нормативно-правові акти ЄС. Методи забезпечення економічної безпеки спрямовані насамперед на реалізацію фінансово-економічної безпеки країн.

У Російській Федерації забезпечення економічної безпеки регулює Концепція національної безпеки, Державна стратегія економічної безпеки РФ, Закон РФ "Про безпеку". Відмінною рисою законодавства є наявність регіонального аспекту щодо формування критеріїв і показників оцінки стану економічної безпеки. Методи забезпечення зорієнтовані на реалізацію економічних реформ на найближчу перспективу, зменшення небезпеки зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів.

В Республіці Білорусь законодавчо економічна безпека відображається у Концепції національної безпеки Білорусі. До пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки відносяться: розвиток системи економічних відносин, створення механізмів розв'язання виникаючих у суспільстві протиріч та скасування передумов їх виникнення; розробка стратегії забезпечення реалізації життєво важливих економічних інтересів у країні; формування довгострокової програми економічних перетворень; забезпечення сталого соціально-економічного розвитку; використання не інфляційних методів фінансування дефіциту бюджету та ефективний перерозподіл фінансових ресурсів; удосконалення зовнішньоекономічної політики; створення сприятливих умов для підприємницької діяльності та ін.

В США проблеми економічної безпеки вирішуються за допомогою дієвих методів для підтримки економічної безпеки шляхом створення ефективної законодавчої бази: Національної стратегії внутрішньої безпеки, Стратегії національної безпеки США, законами “Про економічну безпеку”, “Про економічну безпеку та відтворення”, “Про створення робочих місць і економічну безпеку”. Крім цього діє Закон США “Про освіту для економічної безпеки” [21, с. 15-19].

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що в країнах з високим рівнем розвитку економіки, оцінювання рівня економічної безпеки держави не проводиться, зокрема не використовуються індикатори економічної безпеки та їх порогові значення, натомість рівень економічної безпеки визначається за показником ВВП на душу населення. Зокрема у державах-членах ЄС, США, Японії, де система забезпечення економічної безпеки держави передбачає упередження загроз, зокрема зовнішніх, які визнаються пріоритетними, оскільки негативний вплив від них значно більший ніж від внутрішніх загроз. У зазначених країнах внутрішні загрози нівелюються в зв'язку з тим, що фундаментом економічної безпеки цих країн є сильна національна економіка, здатна через ринкові механізми, а також державні інституції, механізми та важелі протистояти негативному впливу змінам ринкової кон'юнктури. Особливості забезпечення економічної безпеки держав-членів ЄС полягають в усуненні системних загроз та упередженні потенційних через підвищення макроекономічної стабілізації й підтримки внутрішньої та зовнішньої стабільності, прискорення структурних реформ в економіці, залучення іноземних інвестицій та підтримці малого і середнього бізнесу.

Натомість в Україні, як і у пострадянських країнах, застосовується інтегральна оцінка економічної безпеки держави, що вперше була запропонована російськими вченими. Проте в Росії, на відміну від України, офіційно не затверджено переліку індикаторів економічної безпеки держави та їх порогових значень, а також методики оцінювання рівня економічної безпеки. Система забезпечення економічної безпеки Росії ґрунтується на ліквідації загроз та негативних наслідків від них.

Виявлення реальних та потенційних загроз економічній безпеці держави потребує системного моніторингу макроекономічних явищ та аналізу їх впливу на рівень економічної безпеки держави. У цьому контексті, як засвідчує зарубіжний досвід, значну роль відіграють так звані “незалежні мозкові центри” (*think tank*). Зокрема, у США даними питаннями у значній мірі займається корпорація “RAND”, у Нідерландах – Гаазький центр стратегічних досліджень, у Великій Британії – аналітичний центр “DEMOS”. Такі мозкові центри, які існують в країнах з розвинутою економікою, на запит відповідних урядових структур, які приймають управлінські рішення, направлені на забезпечення економічної безпеки держави, на початковому етапі аналізують та про водять моніторинг ситуації, що склалася в окремому секторі безпеки, і надають попередні рекомендації. На наступному етапі створюються робочі групи із розробки сценаріїв загроз та генерування управлінських рішень. Можливість ефективної протидії зовнішнім загрозам економічній безпеці держави виникає лише за умови внутрішньої збалансованості національних економічних інтересів та здатності вчасно упереджувати внутрішні загрози економічній безпеці держави [22, с. 43-46].

Слід звернути увагу на те, що недосконале правове поле, що стосується убезпечення від загроз економічній безпеці України здатне сприяти виникненню та поширенню економічної злочинності в Україні. Серед найпоширеніших злочинів в економічній сфері на сьогодні слід назвати незаконне привласнення майна, шахрайство у сферах закупівель та управління персоналом, кіберзлочини, а також приховування величини прибутків та несплата податків; шахрайство з фінансовими ресурсами,

детермінантами виникнення яких є задуми приватних банків отримати прибутки мегарозмірів на основі маніпуляцій недосконалими правовими нормами держави; у сфері валютного ринку – приховування та зменшення продажу іноземної валюти з метою різкого збільшення ціни на іноземну валюту; штучне підвищення і утримання високих цін на товари, медикаменти і послуги та виготовлення неякісних, шкідливих для здоров'я товарів споживання тощо.

Протиправна діяльність спроможна створювати загрози економічній безпеці України. Задля виявлення і розслідування економічних злочинів має значення формування відповідного законодавства. У сучасному світі фактично сформувалася система глобалізму як специфічна форма інтеграції держав, що породжує нові закономірності розвитку економіки, культури і науки на планеті. У XXI ст. відбуваються глибинні трансформації, пов'язані з руйнуванням або виродженням традиційних соціальних структур та формування нових, глобальних. Такі трансформації змушують не просто зрозуміти їх логіку, але й вирішувати питання про можливість нашої держави впливати на їх розгортання та усувати причини криміналізації економіки [23, с. 299].

З огляду на зазначене, прийняття 28.01.2021 р. Закону України “Про Бюро економічної безпеки України” [24], беззаперечно, є важливим кроком. На Бюро покладено правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції. Відповідно до статті 4 Закону визначено завдання Бюро економічної безпеки України, серед яких виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних; оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення; надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки; забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави; збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому; планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесенням законом до його підслідності; виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги; складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки.

Створення Бюро економічної безпеки України, яке має запрацювати з вересня 2021 року, в цілому покликано усунути дублювання функцій усіма правоохоронними органами щодо розслідування злочинів у сфері економіки. Головною метою є суттєве зменшення тиску на бізнес, адже сьогодні правоохоронна система в Україні працює таким чином, що стосовно одного і того ж суб'єкта господарювання та навіть з приводу претензій щодо проведення одних і тих же господарських операцій кримінальні провадження відкривають підрозділи і Національної поліції, і Служби безпеки України, і Державної фіскальної служби України (податкова міліція), і Державного бюро розслідування, і прокуратури. А інколи, як свідчить практика, у разі “особливих заслуг” суб'єкта господарювання – й усіма цими правоохоронними відомствами водночас. Чи спроможне новостворене Бюро економічної безпеки України забезпечити усунення дублювання таких функцій іншими правоохоронними органами покаже час.

На нашу думку прийнятий Закон України “Про Бюро економічної безпеки України” лише декларує створення нового правоохоронного органу, але не вносить змін до чинних законів (кодексів), які мали б забезпечити усунення дублювання.

Нині, у провідних країнах світу відбуваються процеси, пов'язані з підготовкою та впровадженням технологічного устрою, що передбачає розвиток наноелектроніки, наноматеріалів, біотехнології, штучного інтелекту тощо. Слід зазначити, що шостий технологічний устрій – це можливість мільярдних інвестицій та великого потенціалу росту, при цьому без прив'язки до географічних, політичних, економічних чинників країни чи регіону. За оцінками низки вітчизняних та іноземних експертів шостий технологічний рівень буде включати складові двох рівнів:

- перший – новітні технології промислового виробництва, нова інфраструктура та система управління (на глобальному, регіональному (субрегіональному) і національному рівнях);

- другий – цифрова економіка.

Відповідно, за наявними прогностичними оцінками, країни світу за цих умов можуть поділитися на три групи:

– країни, які будуть володіти складовими обох рівнів шостого технологічного устрою, у тому числі системою управління;

– країни, що будуть мати лише цифрову економіку;

– країни, які не будуть мати жодної складової вказаного технологічного устрою.

За цих умов відповідно постане й питання щодо визначення майбутнього України та її місця в сучасному глобалізованому світі.

За статистичними даними, складеними протягом останніх п'яти років, Україна в глобальному рейтингу за рівнем розвитку інновацій має непогані показники. У порівнянні з найвищою оцінкою, яку займає Швеція – 66,08 з 100 можливих балів, бал України становить 36,32. Найнижчу оцінку у рейтингу займає Ємен – 13,56. З цього можна зробити висновок, що економіка України за рівнем розвитку інновацій працює краще, ніж можна було б очікувати за рівнем вкладень та випереджає такі країни як Росія, Індія, Турція, Бразилія, Вірменія, Грузія та інші [25].

Проте слід звернути особливу увагу на те, що застосування новітніх технологій промислового виробництва та цифрової економіки сприятиме не лише створенню нових продуктів і послуг та розширенню можливостей людини, а також може призвести до низки негативних соціально-економічних наслідків, зокрема, зростання безробіття, соціального розшарування населення, посилення кризових процесів тощо.

Узагальнюючи бачення вітчизняних вчених [26], які до головних факторів забезпечення економічної безпеки відносять пристосування до мінливих зовнішніх умов й адекватне реагування на виклики зовнішнього середовища; створення сприятливих умов для забезпечення реалізації національних інтересів; проведення самостійної й ефективної економічної політики з метою захисту національних інтересів; забезпечення ефективного захисту економічних інтересів особи, суспільства, держави; забезпечення стійкості до зовнішніх і внутрішніх загроз та здатність ефективно захищати національні інтереси в усіх сферах функціонування держави; вчасне виявлення загрози національним економічним інтересам і запобігати заподіяння збитків соціально-економічній системі в цілому.

За нашими оцінками до зазначеного переліку слід додати криміналізацію нових, раніше невідомих національному правовому полю суспільно небезпечних діянь за результатами їх всебічного вивчення й аналізу та розробка відповідних заходів протидії таким видам злочинності, а також здійснення модернізації чинного законодавства та практики боротьби згідно із потребами часу.

Отже, рівень стану економічної безпеки залежить від ефективності державного управління, його орієнтованості на захист національних інтересів в економічній і

соціальной сферах, послідовність та системність у здійсненні економічних реформ, досконалість національного законодавства щодо забезпечення економічної безпеки та ефективного управління економікою, а також належний рівень кваліфікації державних службовців з питань забезпечення національної безпеки та недопустимість корупції в управлінських структурах.

Висновки.

Складність законодавчого забезпечення економічної безпеки України вбачається перш за все у визначенні кола реальних та потенційних загроз економічній безпеці країни, оскільки в сучасному світі з розвитком інформаційних технологій виникають все нові виклики і загрози. Виявлення і прогнозування реальних небезпек від цих загроз має бути покладено перш за все на наукову спільноту.

Прийняття Стратегії економічної безпеки України стало основою для формування державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Реалізація Стратегії має запровадити прозору систему постійного моніторингу економічної стійкості та щорічну оцінку стану економічної безпеки, що має на меті сприяти підвищенню ефективності реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки і політичної відповідальності за її результати. Створення Бюро економічної безпеки України має сприяти усуненню дублювання функцій усіма правоохоронними органами щодо розслідування злочинів у сфері економіки.

В сучасній Україні відбуваються процеси формування законодавства у сфері забезпечення економічної безпеки країни, але якість законопроектів залишається низькою. В ряді законопроектів не враховуються норми інших, пов'язаних законів, що призводить до неузгодженості та затримки прийняття важливих законодавчих актів.

З урахуванням досвіду держав-членів ЄС і НАТО у сфері законодавчого забезпечення економічної безпеки країни, слід зазначити, що у країнах з високим рівнем розвитку економіки, оцінювання рівня економічної безпеки держави не проводиться, не використовуються індикатори економічної безпеки та їх порогові значення, натомість рівень економічної безпеки визначається за показником ВВП на душу населення. Особливості забезпечення економічної безпеки країн-членів ЄС полягають в усуненні системних загроз та упередженні потенційних через підвищення макроекономічної стабілізації й підтримки внутрішньої та зовнішньої стабільності, прискорення структурних реформ в економіці, залучення іноземних інвестицій та підтримці малого і середнього бізнесу та забезпеченні постійного динамічного розвитку економіки та міжнародного співробітництва.

У країнах з розвинутою економікою значну роль у виявленні реальних та потенційних загроз економічній безпеці відіграють так звані “незалежні мозкові центри” (*think tank*), які існують на запит відповідних урядових структур, які приймають управлінські рішення, направлені на забезпечення економічної безпеки держави, на початковому етапі аналізують та про водять моніторинг ситуації, що склалася в окремому секторі безпеки, і надають попередні рекомендації. На наступному етапі створюються робочі групи із розробки сценаріїв загроз та генерування управлінських рішень.

За експертними оцінками економіка України за рівнем розвитку інновацій працює краще, ніж очікувалося за рівнем вкладень. Прогнозовано Україна зможе з'явитися на світовій мапі ВВП та увійти в ТОП лідерів світової економіки до 2030 р. тільки у разі, якщо зробить інноваційний технологічний стрибок. Для цього необхідно створити умови для впровадження інновацій, залучити інвестиції в цифрові технології та інфраструктуру. У випадку, якщо не відбудеться перехід української економіки до

інноваційної, то Україна залишиться на задвірках цивілізації. Слід також враховувати, що застосування новітніх технологій промислового виробництва та цифрової економіки сприятиме не лише створенню нових продуктів і послуг та розширенню можливостей людини, а також може призвести до низки негативних соціально-економічних наслідків, зокрема, зростання безробіття, соціального розшарування населення, посилення кризових процесів тощо.

Використана література

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.13 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9> (дата звернення: 18.03.2021).
2. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2021).
3. Линник О.І., Матвеев І.А.. Проблеми економічної безпеки України: матеріали 8 наук.-практ. конф. *Дослідження та оптимізація економічних процесів*, м. Харків, 5 – 7 груд. 2012 р. Харків: НТУ “ХП”, 2012. С. 302-304.
4. Державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov> (дата звернення: 11.05.2021).
5. Малишко В.М. Актуальні проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки України. *Юридичний вісник*. № 4 (37) 2015. С. 130.
6. Ставицький О.В. Формування моделі економічної безпеки. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/23882/1/S.71-77.pdf> (дата звернення: 13.04.2021).
7. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153578704.pdf> (дата звернення: 13.04.2021).
8. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.18 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 19.03.2021).
9. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. Київ: НІСД, 1997. 144 с.; Мунтіян В.І. Економічна безпека України: навч. посібник. Київ: Лібра, 1999. 462 с.; Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 7-22.; Економічна безпека: навч. посіб. / Варналій З.С. та ін. Київ: Знання, 2009. 647 с.; Руда О., Малюта Л. Організація економічної безпеки в контексті активізації розвитку товаровиробництва. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 3(36). С. 35-42.
10. Чубукова О.Ю., Воронкова Т. Є. Система економічної безпеки (екосистейт): сутність, структура. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3169> (дата звернення: 12.03.2021).
11. Харазішвілі Ю.М., Ляшенко В.І. Сучасна концепція сталого розвитку з позицій економічної безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. *Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи*, м. Дніпро, 27 квіт. 2018 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 276 с. С. 243.
12. Президент України Володимир Зеленський підписав указ про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2790358-zelenskij-shvaliv-cili-stalogo-rozvitku-ukraini-do-2030-roku.html> (дата звернення: 14.04.2021).
13. Про внесення змін до Закону України “Про національну безпеку України”: проект закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68754 (дата звернення: 14.04.2021).
14. Уряд схвалив проект Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-proekt-strategiyi-ekonomichnoyi-bezpeki-ukrayini-na-period-do-2025-roku> (дата звернення: 15.05.2021).
15. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.21 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 25.05.2021).

16. Про внесення зміни до розділу V “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про приватизацію державного і комунального майна” щодо приватизації об’єктів великої приватизації: проект закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70747 (дата звернення: 25.05.2021).

17. Про внесення зміни до пункту 4 розділу XXI “Прикінцеві та перехідні положення” Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом: Закон України від 02.03.21 р. № 1294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1294-20#Text> (дата звернення: 25.05.2021).

18. Верховна Рада України ухвалила в першому читанні базовий законопроект про “Дія City”. URL: <https://city.diia.gov.ua/news/verhovna-rada-ukrayini-uhvalila-v-pershomu-chitanni-bazovij-zakonoprojekt-pro-diya-city> (дата звернення: 25.05.2021).

19. Про внесення змін до Закону України “Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус”: проект закону від 10.11.20 р. № 4355. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70393 (дата звернення 25.05.2021).

20. Гбур З.В. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 11. С. 111–115.

21. Денисенко М.П. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід*. № 6/2017. С. 15-19.

22. Пугач О.А. Світовий досвід упередження загроз економічній безпеці національної економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: “Економічні науки”*. Вип. 12. Ч. 3. 2015 С. 43-46.

23. Мочкош Я.В. Проблеми боротьби з економічною злочинністю. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 299.

24. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.21 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 25.05.2021).

25. The Global Innovation Index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/home> (дата звернення: 02.04.2021).

26. Илларионов А. Критерии экономической безопасности. *Вопросы экономики*. 1998. № 10. С. 35-57.; Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: моногр. Київ: Укрархбудінформ, 2001. 122 с.; Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ: КНТЕУ, 2001. 309 с., Мунтіян В.І. Економічна безпека України. Київ: КВІЦ, 1999. 462 с.; Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 4-13. Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – (Київський ун-т: Інститут міжнародних відносин). 2001. Вип. 26. С. 24-27; Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. Київ: НІСД, 1997. 144 с.; Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення: підручник для державних службовців, науковців, студентів і аспірантів вищих навчальних закладів економічного профілю; за ред. проф. Б. Кравченка. Київ: Кондор, 2002. 302 с.

~~~~~ * * * ~~~~~